

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО
ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старој Дубровника Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њоеџике модернизма у лирској џрози Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребић, <i>Трајом Андрићеве сџваралачке еволуџије у раној лирици и збиркама џесама у џрози Ех Понто и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Миронја, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations – collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – џуџ кроз знакове Андрићеве сџваралачиџва</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на оџасном џуџу – краџки џоворни изрази усменоџ џорекла у Знаковима поред пута Иве Андрића: засџуџљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road: spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Суваџџић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи у џроцесу обликовања Проклете авџије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajdžić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олуџаци“ Иве Андрића – о џтрадиционалном доживљају оносџраноџ и неким елементима фолклорноџ модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci“ by Ivo Andrić and the tradition notions about other world and folklore model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткалачка џерминологија и џена симболика у џумачењу Андрићевеџ дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formularity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна трага иривоједака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окуиацији: кључ за унуирашњу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злостављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеве ирсџенови (за иоеику композиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Аистраховање и естетизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Историја и иојединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеиике и идеологије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свей као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као ииериреиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у њричи „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у њриповећкама „Пућ Алије Берзелеза“ и „Мућафа Маћар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza“ and “Mustafa Madžar“ by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трајично у књижевности: есеји Иве Андрића о њрози Симе Маћавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – њрожимање нарајивних сензибилитетна</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовању Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именовао је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именовао је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешкић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића Андрић о академицима – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њуиша*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћурија*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајцић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какв је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирина, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћурија*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзоволне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћуџија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописнога члана наше Академије.“

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописнога члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовога књижевнога рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другима, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „... зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровекованог одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича само себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостубачно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надодаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклонио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова њоред њуџа*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проицљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Миро ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспаване ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у вино буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросџи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца златни круџ*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *йређуџи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или чуо, затим онима које су *писане* или *шћамјане*, а напоследку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима њоред њуџа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данџуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиџи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разџалиџи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутих белим облацима“), *џањич* (што је „празно зрно“), *џреврџанер* (голуб превртач), *узџудник* (из реченице Радована Самарџића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебивџи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разџовориџи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркуђа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео*, *бела*, *бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свети*, *бели дан*, *бели цар*, *беле њеле*, *бела застава*, *бела маија*, *на белом хлебу*, *бели удовац*, *бела врана...*, презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео*, *бела*, *бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке*, од *недеље*, *јарког сунца* и *злаћних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

РУКОПИСНА ГРАЂА ПРИПОВЕДАКА ИВЕ АНДРИЋА – РЕКОНСТРУКЦИЈА *НОВИХ ПРИПОВЕДАКА*

МАРИЈА БЛАГОЈЕВИЋ*

С а ж е т а к. – Реконструкција рукописне грађе збирке *Нових њриповедака* од великог је значаја у осветљавању поезике Иве Андрића. Рукописна заоставштина чини седам од дванаест целовитих и један фрагментаран рукопис који указују да Андрић у свом стваралачком поступку није имао одређени манир, због чега доступна грађа представља, како специфичан начин обликовања простора и јунака, тако и специфичну композициону структуру у односу на штампана издања, што отвара истраживања у погледу наратолошке и структурне анализе текста.

Кључне речи: *Нове њриповејке*, рукописна грађа, стваралачки поступак, наратологија, текстологија

Збирка *Нових њриповедака* Иве Андрића објављена је 1948. године у београдској Култури, као четврта самостално конципирана збирка у којој је окупљено дванаест тематски хетерогених приповедних остварења. Већина њих настајала је у петој деценији минулог века, сем приповетке „Деца“, која је, према Андрићевим речима у уводној белешци уз збирку, написана и објављена 1935. године.¹ Како је у питању збирка која се појавила након Другог светског рата, већи, али не и целокупни, део рукописне заоставштине је сачуван, док је само мали број приповедних остварења остао без и једног бочног рудиментарног податка.

Рукописна грађа збирке *Нових њриповедака* чува се у Архиву Српске академије наука и уметности (Историјска збирка 14433) и својим корпусом указује не само на пишчеве стилске преокупације, већ и на двоумљења у обликовању тематско-мотивских јединица, изградњи ликова, устројству карактера, статуса приповедача, композиционих и структур-

* Филолошки факултет Универзитета у Београду, докторанд, blagojevicmarija3@gmail.com

¹ Иво Андрић, „*Нове њриповејке*“, *Култура, Београд, 1948*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књ. 4, приредила Марија Благојевић, Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017, стр. 9. Напомена: целокупни извори цитирају се према наведеном критичком издању.

них одлика. Рукописну грађу збирке *Нових ѝријоведака* чине: „Прича о кмету Симану“, „Змија“, „Књига“, „Суседи“, „Злостављање“, „Писмо из 1920. године“, „Зеко“, „Снопићи“. Ми ћемо се посебно осврнути само на рукописе који представљају онај тип пишчевих интервенција на тексту и ону врсту типологије и усмеравања којима се Андрићева стваралачка радионица, те сходно томе и индивидуални таленат, раскриљују у својој јасности.

Истраживањем рукописне грађе утврђено је следеће: (1) Андрићев рукопис представља *прву варијанту* канонског текста приповетке (као што је у случају приповедака „Суседи“, „Снопићи“); (2) архивска грађа показала се као *верзија* (у случају приповедака „Змија“, „Писмо из 1920. године“, „Зеко“); (3) *реконструкцијом* аутографа видљиви су слојеви текста („Злостављање“, „Књига“); (4) рукописна грађа је ексцерпирана, чиме су настајали нови текстови (последња рукописна верзија приповетке „Зеко“, приповетка „Разарање“, одломак приповетке „Зеко“ читан на матине у Народном позоришту у Београду 1974. године).

Сваки приступ архивској грађи захтева опрезност у реконструкцији и слојевима од којих је аутор пошао, и/ или их се у стваралачком процесу одрекао, због чега се рукописна грађа указала изузетно слојевитом, у појединим случајевима рашчлањеном и разуђеном, коју је Андрић различитим поступцима узглобљавао, да би текст у свом интегративном облику постао оно што Барт назива „функционалном јединицом“: „приповједни текст састављен је само од функција: на различитим ступњевима све у приповједном тексту нешто значи.“² С тим у вези, имајући у виду рукописну грађу *Нових ѝријоведака*, можемо успоставити извесне приповедне моделе који су се у мањој или већој мери мењали, не би ли добили коначно уобличење у првом штампаном издању које се у композиционом и структурном облику није значајније мењало до канонског текста, уколико изузмемо лексичка и семантичка редиговања која је писац чинио у варијантама текста.

ОД ЛИКА-ПРОТИВНИКА ДО ЛИКА-ПОМОЋНИКА – ОСВЕТЉАВАЊЕ ПСИХОЛОГИЈЕ ЈУНАКА

Приповетка „Змија“³ написана је 9. 10. 1942. у Сокобањи⁴ и представља прву верзију приповетке, која у односу на штампана издања указује на онај тип интервенција који се односи не на ширење тематско-мотивског језгра, већ на изградњу ликова који су значајни у оној мери којом потпо-

² Roland Barthes, *Uvod u strukturalnu analizu pripovjednog teksta*, Republika, br. 7–8, god. 39, 1980, str. 109.

³ Архив САНУ, Историјска збирка 14433/ ИА 402

⁴ *Змија* у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 491–502, 1183–1185.

мажу јунаку фокализатору (у овом случају Агати). Увођење већег пасажа о бајалици Смиљи условило је перципирање два плана: *ојшћи њриповедни ѡлан* којим се описује свет у којем су се две сестре обреле, и *бочни ѡлан* којим поступци уведеног јунака помажу да се перципира сва немоћ у описаном свету. На тај начин немоћ бајалице Смиље саображена је Агатиној немоћи. Први пасаж којег нема у рукопису – бајање над девојчицом – има за задатак да увођењем новог јунака, који је преломљен кроз призму свезнајућег приповедача, доведе у сукоб два света који је у аутографу остао недоречен:

„Смиља Србијанка, гатара и бајалица за цео тај крај, била је румена и јака жена, крупних црних очију. Неочекивани долазак двеју странкиња није њу ни најмање збунио. Она се кретала око болеснице без и најмањег узбуђења, присебно, хладнокрвно, али заузимљиво, сва усредсређена на свој посао, са истим оним мирним али и саучесним изразом који имају добри лекари и који тако повољно утиче на већину болесника. Само што у овом случају све то није могло имати никаква дејства, јер је од уједа до врачариног доласка прошло више од три сата времена и девојчица се већ налазила у оном карактеристичном стању потпуне апатије. Очи склопљене, уста грчевито стиснута, лице земљане боје, дах кратак, кожа влажна и хладна. Бајалица је то одмах приметила, али се утолико ревносније сва посветила ситној, готово невидљивој рани на отеченој нози. Мирна и сабрана, она се надносила над ту рану, као да чита у њој. Великим ноктом на палцу десне руке она је с времена на време оцртавала око ране кривудава линију, као неку кружну муњу која има да представља ону црну изломљену пругу што иде низ змијски хрбат. Тихим, мирним гласом жена је једнолично изговарала неке стихове, који су се час јасно разабирали, нарочито у сликовима, час опет губили у молитвеном шапату. Онда је дизала главу и рецитовала полугласно, њишући се над раном:

*Подранила Лена рано у недељу,
 ѡдранила сено да ѡјласћи.
 Уједе је змија исѡд ѡласћа!
 Писну ѡлакаћ' Лена,
 сѡаде зборић' нана:
 „Не бој ми се, Ленка,
 наћ' ће мајка лека:
 од кошуће млека,
 од јабуке млека!...”*

После стихова долази ритмично скандирање потпуно неповезаних и неразумљивих грлених слогова, испрекиданих свечаним закукивањем које је жена упућивала право у рану а затим у даљину, на све четири стране света.

Кад је завршила, бајалица се дигла мирно, као да је сад све у најбољем реду, и стала да размотава узао на крају кратког пешкира и да из њега вади сасушену змијску траву, коју је сад требало расквасити пљувачком и привити на рану.

Старија сестра је мрко гледала ту круту, хладнокрвну жену. Осећала је да би требало да се побуни против тога сујеверја и да га одагна, да одлучно устане против њених враџбина и да их замени разумним поступцима и стварним лековима. Па ипак је стајала ту као прикована. Као да је, сишавши са кола, одједном загазила у млаку, тешку мочвару, кроз коју сваки покрет стаје великих напора и у којој свака мисао гине и тоне чим се роди.

Морала је да се добро сабере и напрегне снагу па да и она приступи ближе.⁵

Други уведени пасаж репрезентује онај тип немоћи и борбе којим се упућује неизречена Агатино молба да бајалица било шта учини:

„Видећи да нема ничега и да се заиста ништа разумно ни корисно не може учинити, Агата скрсти руке с осећањем потпуне немоћи, које је у њој све више расло, и погледа упитно и молећиво врачару Смиљу; она је седела на сувој трави и спеченој земљи, непоколебљиво мирна и сигурна у своје лекове и бајање, који помажу и морају помоћи, само ако је божја воља. Агата је сад већ блаже гледала на ту жену, и долазило јој је готово да је моли да бар баје и врача, кад се већ ништа друго не може, само да не седи тако равнодушно, док отров ради и разара у детињем телу, сваким минутом све јаче.

Млађа сестра је у свему подражавала старију. Тако су обе сада стајале и скрштених руку чекале, као и оне две сеоске жене, на помоћ која треба да дође. Сад су се и оне помало осећале као да одувек стоје тако напуштене, беспомоћне и неумешне под бескрајним небом, на недогледној равни штурих пашњака, без икаквог видног знака људских станишта и ма каквих уређаја, осим сиве, оронуте појате која личи на трагичну кулису. Чинило им се да су и саме јадне и убоге, одавно заплетене у неку драму дивљег пастирског живота, са оловном тежином у глави, на очима, и у свима удо-

⁵ Змија у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 45–46.

вима, непомичне у општој узетости, у којој само оно прикривено зло у детету живи, рије и хара без отпора.“⁶

Оба уведена пасажа развијају не само општу карактеризацију јунака (две босанске жене насупрот двома девојкама и кочијашу) у односу на објект посматрања (тврда босанска земља у којој се ништа не може), већ се развија лик-помоћник, у почетку постављен као лик-противник. Свезнајући приповедач уводи јунакињу (лик-противника) у приповедање употпуњујући на тај начин причу о босанским врлетима, немоћи и веровањима, при чему се мотивација извођења радње (бајање над девојчицом коју је ујела змија) саображава мотивацији немоћног посматрања. У том кључу се Агатино немоћ у босанској врлети психолошки нијансира, што истовремено продубљује њен лик, који је у верзији остао недоречен. Како Мике Бал примећује, ови актанти „не стоје у директној вези са објектом, већ са функцијом која субјекат везује са објектом“,⁷ у овом случају са Агатом, која у тексту фигурира као субјект са унутрашњом фокализацијом. На том трагу, први уведени пасаж, који је дат из нулте фокализације у односу на Агатин лик, како примећује Жанет, „понекад се може исто тако добро одредити као унутрашња фокализација у односу на неки други лик“,⁸ уколико имамо у виду да се ова фокализација саображава другом уведеном пасажу у којем је носилац тачке гледишта субјект приповедања, односно Агата. Имајући све ово у виду, оба уведена пасажа, који се јављају већ у првом штампаном часописном издању 1946, и остају све до канонског текста, посматрамо као увођење јунака, и то као лик-противника који нужно прераста у лик-помоћника, који има за задатак да употпуни психолошку карактеризацију јунакиње која је носилац приповедања.

ОД ПРИПОВЕДАЊА У ПРВОМ ЛИЦУ ДО ЊЕГОВЕ МАСКЕ – „ЈА“ ИЛИ КО ТО ПРИЧА

Питање приповедања у првом лицу суочава нас са врстом тегобе и nelaгодности, коју је писац, како је истражена рукописна грађа показала, највише изразио у приповеци „Писмо из 1920. године“.⁹ Овај рукопис, који чине 23 странице аутографа и дактилограма, показао се изузетно сложеним у реконструкцији и потрази за оним слојевима који би указали на то да је реч не само о верзији приповетке, већ да јој се писац

⁶ Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 49–50.

⁷ Mike Bal, *Naratologija*, Beograd: Narodna knjiga/ Alfa, 2000, str. 163.

⁸ Gerard Genette, *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost*, Republika, br. 9, god. XXXIX, 1983, str. 119.

⁹ Архив САНУ, Историјска збирка 14433/ ИА 192.

накнадно враћао, због чега су видљива три слоја: (1) *прва верзија* приповетке коју чини аутограф; (2) ненасловљен *други слој рукописа* другог дела приповетке сачињен од дактилограма и аутографа који смо добили реконструкцијом, а у којем се писац одрекао непосредног првог лица; (3) *последњи део приповеке* у којем се у неколико наврата прати судбина Макса Левенфелда накнадно је дописан и није саставни део другог слоја.

Прву верзију „Писма из 1920. године“ чини фрагмент насловљен *На уском колосеку*¹⁰ од 11 страница аутографа и обухвата згуснуто наративно време – сусрет на железничкој станици и чекање београдског воза. Оваква приповедна ситуација била је погодна да се ставови Макса Левенфелда искажу у првом лицу. Имајући ово у виду, прво лице постаје синоним за нешто комплексно, тегобно и отуђено¹¹, што значи да су искази Макса Левенфелда (у првој верзији названим Lröwe) детерминисани оним типом исказа који можемо подвести под појам драмског монолога, којим се исказује оно што је егзистенцијално важно, а што истовремено подразумева испољавање јунаковог/ приповедачевог *јасиња* које тежи извесној дистанцираности од сопствене телесности и нелагодности. Зато је овај слободни управни говор изнедрио опажања јунака онако како се дају у његовој свести.¹² У другом реконструисаном слоју рукописа искази Макса Левенфелда на железничкој станици у Славонском Броду, који представља предлог објављене приповетке, транспоновани су у епистоларну форму различитим нивоима узглобљавања чиме су првобитни јунакови искази релативизовани. Исказ Макса Левенфелда узглобљен је у писмо на неколико нивоа: (1) сусрет на железничкој станици са пријатељем условио је (2) ретроспекцију којом се пружају додатне информације о јунаку;¹³ (3) непосредни исказ драмског карактера транспонован је у писмо чему је поговорила временска окосница (неизвесни долазак београдског воза), при чему је монолог јунака транспонован у драмски монолог успореног исказа на немачком језику који наратер преводи; (4) овакво узглобљавање структурно је условило праћење судбине Макса Левенфелда коју наратер пружа у три наврата – кроз двадесетак дана, након десетак година, да би се последњи извештај о судбини човека који је побегао од мржње дао након 7–8 година од последњег извештаја, чиме

¹⁰ Варијанте наслова приповетке *На уском колосеку* исписане су на полеђини десетог листа аутографа прве верзије, и гласе *Мржња* и *Писмо из 1920. године*. Више о овоме видети у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 1010, 1185–1187.

¹¹ Franz Stanzel, *Приповједни текст у првом и приповједни текст у трећем лицу*, Republika, br. 4, god. XXXX, 1984, str. 125.

¹² Више о овоме: Džerald Prins, *Naratoški rečnik*, Beograd: Službeni glasnik, 2011, str. 187.

¹³ Оба наведена нивоа постоје у оба рукописна слоја.

је живот приповедача у првом лицу непосредно заокружен приповедним чином, односно извештајем о смрти.¹⁴ На тај начин дати приповедни свет представљен је као апсолутни.

Важно је нагласити да је ја-наратор сведок живота Макса Левенфелда и гарант његовог тока свести исказаног кроз драмски монолог. Реконструисани други слој текста донео је писмо на немачком/ матерњем језику јунака као замену за драмски монолог у првој написаној верзији рукописа. Чињеница да га приповедач преводи на српски језик, доприноси утиску да његова улога сведока и гаранта онога што јунак исказује није изгубљена, док је приповедно „ја“ на себе навукло маску и, наведеним поступцима и узглобљавањима, себе на изванредан начин отуђило од света о којем у писму приповеда. Такође, не треба губити из вида да је маска приповедног „ја“ дата у другој верзији захтевала судбину јунака, због чега ја-наратор није изгубио функцију сведока живота и става ја-лика, а о томе говоре и последњи накнадно дописани пасажии приповетке.

ОД КАРАКТЕРИЗАЦИЈЕ ЈУНАКА ДО НАРАТИВНОГ ЈЕЗГРА

Приповетка „Књига“ пре објављивања у књизи *Нове ѝриповејике* појавила се у часопису *Наша књижевности* 1946. године. Архивска грађа везана за ову приповетку¹⁵ представљала би верзију канонског текста да је успостављен хронолошки поредак унутар рукописне грађе,¹⁶ док прва часописна варијанта садржи онај тип измена које су од кључног значаја за праћење генезе текста до успостављања његовог канонског облика. Оне разлике које детектујемо као кључне у рукописној грађи показале су се у сравањивању текстова на два нивоа: (1) на нивоу наслова приповетке – (аутограф приповетке „Први страх“ објављен је под насловом „Књига“) (2) на нивоу појединих пасажии којих се писац у коначном облику приповетке одрекао, а које срећемо у следећој равни – од карактеризације јунака до наративног језгра.

Рукописна грађа приповетке „Књига“ („Први страх“) презентује онај тип приповедања које има за циљ да истакне и опише стање карактера неименованог дечака који је истовремено и фокални лик. Променом наслова, писац помера перспективу, чиме се истовремено мења и однос према карактеру. Док је приповетка у аутографу упућивала на један трауматичан период у одрастању, дотле канонски облик приповетке према карактеру стоји другачије. Уколико је карактер покретач радње, онда он не само да радњу проузрокује, већ истовремено својим

¹⁴ Franz Stanzel, *nav. delo*, str. 138.

¹⁵ Архив САНУ, Историјска збирка 14433/ ИА 193.

¹⁶ *Први сїрах* у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 682–747, 1193–1196.

поступцима открива мотиве, поузданост, слабост и снагу, што значи да карактере спознајемо на основу њихових поступака.¹⁷ Парадигма карактерних својстава тежи деловању *in presentia*,¹⁸ што је допринело да писац приповедни текст устројава на тај начин да карактери коегзистирају са догађајима, и то тако што се карактерна својства развијају паралелно са радњом.¹⁹ Рукопис „Први страх“ указује на јунака / субјекта и развијање његових карактерних својстава којима се проузрокују јунакови поступци којим се он ослобађа „првог“ страха.

Занимљиво је пратити оне приповедне пасаже којих се писац одрекао, а који подразумевају употпуњавање карактера кроз ретроспекцију:

To nije bilo prvi put da njega pred štetom koju je počinio hvata paničan strah, nesrazmerna briga i očajna želja da po svaku cenu zabašuri i sakrije stvar. Još u najranijem detinjstvu, kad god bi nešto slomio ili pokvario, u kući ili u zgradama oko kuće, on je od nekog nerazumljivog straha pred ocem, tvrdim i prekim čovekom, nastojao na sve moguće načine da otkloni sumnju od sebe, i nikad nije našao snage da stvar prizna ili da je bar poveri nekome ko bi je mogao popraviti.

[I ovoga puta, sve je počelo od prirodnih i po sebi ne mnogo značajnih stvari: dve godine želje da doraste do vremena kad ima pravo da uzima knjige iz biblioteke. Žustrina, zbunjenost kojom se, posle letnjeg raspusta odmah bacio na ostvarenje te želje. Neočekivano grub doček kod profesora bibliotekara. Kvar na knjizi koji mu je taj profesor nametnuo. – U stvari to je bilo sve. Ničega velikog ni nepopravljivog u svemu tome. Ali kad <xxx> je u ovim nemirnim noćima i mučnim danima učinio u svojoj dečijoj svesti napor da na stvari gleda tako t.j. kako one stvarno jesu, on je osećao da ne može da ih gleda tako, i da im da bezazlen izgled i nadje prirodno rešenje.]²⁰

Уколико поставимо питање зашто Андрић први пасус и наведени део другог пасуса одбацује, док у његовом другом делу врши редиговање, одговор можемо потражити у поставци актанцијалног модела канонског текста приповетке „Књига“ који се у многоме разликује од актанцијалног модела у истраженој рукописној грађи. Наведени први пасус пасаж са четрнаесте странице аутографа оптерећује како наративно језгро тако и карактер. Његовим избацивањем писац усмерава приповедање од карактера ка наративном језгру, односно ка мотиву књиге, што указује на

¹⁷ А. Р. Абот, *Uvod u teoriju proze*, Београд: Службени гласник, 2009, стр. 211.

¹⁸ Seymour Chatman, *Karakter u pripovjednom tekstu*, *Republika*, br. 10, god. XXXIX, 1983, str. 126.

¹⁹ *Isto*, str. 127.

²⁰ *Први страх* у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 710–711.

промену парадигме. Уколико поставимо актанцијални модел у односу на аутограф, централно место, од прве објављене варијанте, у приповеци припада објекту (књига) која има функцију описивања субјекта (дечака и његовог страха), што значи да је у први план извучен догађај који треба да репрезентује развој карактера. У том контексту занимљив је пишчев однос према првобитном завршетку који је такође одбачен:

[Nije trebalo ni strahovati govorio je sam sebi, i treba da se raduješ, jer si izbegao sve zbog čega si strepio, jer su se sva strahovanja pokazala kao neosnovana, i jer ćeš u drugom semestru moći pozajmljivati slobodno i sa više sreće knjige iz biblioteke. Ali tu se javi misao o kraju prvog semestra, o ocenama koje treba prekosutra da mu se saopšte i koje za njega vrlo verovatno neće biti povoljne. I dok je još sedeo na sanduku iz koga je srećno nestalo knjige, poče u praznini koja je ostala u njemu da se okreće ta misao o ocenama, i da raste osećaj straha od neodredjene, nove i bolne odgovornosti za koju su mu se tek sada odjednom oči otvorile.]²¹

Оба одбачена приповедна пасажа указују да је у средишту приповедања субјект и његов карактер оличен насловним мотивом страха који кроз представљене наративне јединице указују на однос према објекту (књизи). Како штампани облик приповетке указује на карактер који је подређен заплету,²² архивска грађа је показала да у првобитно написаном несистематизованом рукопису, уколико посматрамо целокупну грађу, карактер стоји напоредо са заплетом, односно, они су паралелни, или, уколико се осврнемо само на два наведена пасажа, карактер је изнад заплета. Имајући све ово у виду, приповетка „Књига“ указује на онај тип измена који је условио промену положаја субјекта и објекта приповедања, због чега штампани извор указује да неименовани јунак стоји као објект насупрот онога о чему се приповеда (књига). Мотив књиге зато овде треба узети у бартовском смислу као велики зглоб *praxisa* – желети, општити, борити се,²³ због чега је централно место у нарацији припало језгру које је условило померање карактера, а опис његових својстава позиционирао управо на наведеним зглобовима радње.

ОД ОБЈЕКТА ДО АНТИСУБЈЕКТА

Приповетка „Злостављање“²⁴ у нашем истраживању је била изузетно погодна за указивање на јединствен Андрићев стваралачки посту-

²¹ *Први страх* у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 728–729.

²² Seymour Chatman, *нав. дело*, стр. 118.

²³ Roland Barthes, *нав. дело*, стр. 119.

²⁴ Архив САНУ, Историјска збирка 14433/ ИА 195.

пак, који се знатно разликује од приповедних поступака у другим истраженим рукописима збирке *Нових њриповедака*. Овај приповедни текст написан је у трећем лицу чија је права инстанца заправо прво лице, што је посредовано унутрашњим монолозима и свезнајућим приповедачем. Аутограф је недатиран и садржи два слоја настала у кратком временском раздобљу.²⁵ Успостављањем и праћењем основне пишчеве пагинације, видели смо да је првобитна верзија рукописа садржала 31 лист од укупно 52, што значи да је двадесет и један лист нешто касније дописан.

Реконструкција указује на то да је најпре изграђен лик Андрије Зерековића, због чега овог јунака посматрамо као субјекат. Наративно језгро прве верзије садржало је узрочно-последични след (женидба / удаја и одлазак Анице Зерековић оцу) у чијем средишту је тема – злостављање. Прва верзија рукописа на тај начин репрезентује једну наративну логику без агона, односно доминацију субјекта који је истовремено и носилац фокализације. Накнадним дописивањем, Андрић усложњава наративну логику увођењем већих пасажа о Аници Зерековић, која је такође фокализатор, и то као објект над којим се врши радња, односно злостављање. На тај начин, наративно језгро бива употпуњено узрочно-последичним везама између наратива, и то тако што поред оквирне приче, у којој сада на прво место долази последица, тзв. „прави узрочни низ“, јер последица тражи узрок,²⁶ низом бочних прича које покрећу радњу и кружном структуром, доводе до резултата којим је Аница кроз причу објективизирана, и сама задобила статус субјекта. Додавањем оних наративних токова који су везани за карактер јунака, Андрић је увео природни узрок радње,²⁷ којим карактери бивају усложњени.²⁸ Зато можемо рећи да језгро при-

²⁵ Да је у питању кратак временски период говори чињеница да је приповетка писана на истом типу папира и истим мастилом.

²⁶ Види: Н. Portet Abot, *nav. delo*, str. 82–83.

²⁷ Seymour Chatman, *nav. delo*, str. 119.

²⁸ На овом месту важно је навести оне делове које је Андрић дописао у примарну рукописну верзију. Дописивање налазимо већ на почетку приповетке у оквирној причи која је заправо наратив који се појављује као информација свезнајућег приповедача који причу о Аници започиње од краја, информацијом да је разведена. Ова оквирна прича представља увод у ширу наративну јединицу у чијем средишту се налази насловни мотив злостављања. Писац потом дописује оне делове који су важни за успостављање карактерних својстава јунакиње, чиме она престаје бити само тип (злостављана жена) – о њеној породици и њеном статусу унутар породице.

Оно што је карактеристично јесте да аутор не дописује само оне делове који употпуњују лик Анице Зерековић, већ дописује и поједине делове који се тичу Андрије Зерековића – новинске информације о љубавним аферама младог трговца јесте споредни догађај који представља увод за причу и љубавним доживљајима и аферама јунака, као и други новински извештаји, који су у функцији карактеризације. Ово су једина дописивања о Андрији Зерековићу који не само да употпуњавају његов већ изграђен карактер, већ истовремено врше и увод у доживљаје Анице Зерековић, чиме

поведања (злостављање) чини узрочну окосницу првог слоја рукописа у којем је писац изоставио споредне догађаје, клонећи се на тај начин пре свега догађаја из историје јунаковог карактера који причу успоравају, чиме је првобитни дискурс измењен.²⁹

Сукоб слојева рукописа не лежи у догађајима, већ у наративима. Прва верзија донела је наратив без агона који је по неким дефиницијама суштина наратива. Ово је узроковало да тип (злостављана жена) дође у други план као оквир за велику причу, док је увођењем у наративни ток она постала и наративно језгро. Зато Аницу Зерековић рођену Марковић, коју отац није примио у кућу након одласка од мужа, посматрамо не само као објект, већ и као антисубјект, јер је и она, као и субјект, у потрази за смислом и дефиницијом свога положаја, док се приповест дефинише у оквиру њихових супротстављених потрага.³⁰ Да би антисубјект био уведен у причу као фокализатор субјекта, прича је прво морала настати из перспективе субјекта који тражи објекат, односно у смеру Андрија Зерековић – Аница Зерековић. И док је у првој верзији објект само назначен фокализацијом Андрије Зерековића, дотле је употпуњавањем наратива, објект постао не само сврсисходан, већ је кроз његову призму и субјект приповедања задобио одређена карактеризацијска својства. Зато је важно уочити да на наративном нивоу Аница не представља пуки објект који не дела.

ЈУНАК КАО ФОКАЛИЗАТОР – ПРИПОВЕТКА „ЗЕКО“

Приповетка „Зеко“³¹ има најобимнију рукописну грађу (483 листа), од чега последњу верзију приповетке чини пречишћен дактилограм од 89 листова који смо упоредном анализом третирали као верзију, и као верзију сравнили са остатком рукописа, при чему смо утврдили следеће

бива створена могућност за јунакињину перспективу – неспавање и ноћна мучења, њена непријатност и нелагодност, њене мисли о бежању из куће, ишчекивања о доласку мужа из радионице, о томе како да се брани, о позоришту и на крају питање – како да докаже да је злостављана. Занимљиво је да су дописана и мужевљева очекивања Аничине „неме пасивности“, која су била неопходна уколико имамо у виду претходне наведене слојеве који су дописани њеном лику. Овај сегмент је, с друге стране, погодовао „разговорима“ који су постајали монолози.

Целокупну архивску грађу везану за приповетку „Злостављање“ и дописане странице (16^a), 8°), 7^a), 1^a), 1^a/_a), 8^a), 8^a/_a), 8°), 11^a), 11°), 11^b), 12^a), 13^a), 13^a/_a), 13°), 21^a), 21°), од којих су поједини листови архивски означени као *концепт-варијанше* непагинирани Андрићевом руком. Видети: „Злостављање“ у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 748–885, 1196–1201.

²⁹ Н. Portet Abot, *нав. дело*, стр. 52. На овом месту важно је напоменути да из рукописа „Први страх“ Андрић уклања управо споредне догађаје, због чега је фокус померен на дечака објективизованог догађајем.

³⁰ Džerald Prins, *нав. дело*, стр. 21–22.

³¹ Архив САНУ, Историјска грађа 14433/ ИА 198.

карактеристике: (1) рукопис садржи оне делове којих се писац у дактилограму одрекао; (2) у рукопису приповетке присутни су читави пасажии којих нема у дактилограму (превасходно пасажии о Сави – о Маријети и њеном мужу, о пецачима); (3) уподобљавање рукописне грађе у дактилограму. Овај део нам се за анализу чини најзанимљивијим, јер је тачка гледишта са свезнајућег приповедача пребачена на јунака. Вешање на Теразијама преломљено је кроз Зекину тачку гледишта, због чега је и сам чин протеста подстакао потребу да припадне јунаку, а не да буде тачка гледишта свезнајућег приповедача:³²

Прва верзија рукописа	Последња верзија рукописа
<p>– Dole vešala! Dole krvavi Hitler! Napolje okupatori! Dole njihove sluge!</p> <p>To je vikao jedan muški glas oštro, ali promuklo i od gneva prigušeno dok je drugi ženski i prodiran glas nastojao da ga nadviče i zagluši oštrim povicima.</p> <p>I to nije bilo negde u šumi ili na nekoj slobodnoj zemlji, nego u sred Beograda, 17<> aprila 1941<> godine. Čudno i neverovatno, ali čuditi se ne treba, jer je mnogo neverovatnih stvari bilo tada u B<eogradu>.</p> <p>Bila je nedelja, sparno predveče. Vazduh je bio težak od prašine i vreline, obojen večernjim rumenilom.</p> <p>Na Terazijama su visila četiri obešena čoveka, četiri <xxxx> kojima su okupatorska vojna oblast i beogradska <p>olicija hteli da uplaše Beograd i Srbiju.</p> <p>A ti povici čuli su se u zabačenom delu jedne četvorospratne kuće u jednoj od onih strmih ulica koje vezuju Sarajevsku ulicu sa ulicom Kneza Miloša. Vikao je jedan sitan čovek oskudnog građanskog izgleda, ali izbezumljen od gneva, a učtkivala ga je jedna krupna žena, gospodja sa šeširom na glavi i rukavicama u izdignutoj ruci. Ali stvar nije otpočela tako ni tada, nego drugačije i odavno. Zato ćemo i mi početi malo poizdalje.</p>	<p>– Ostavi me, kažem ti! Vi kupujete puter i kakao po Zemunu, a ovde vešaju nasred Beograda. To je sramota! Sra-mo-ta! Da smo ljudi, mi bismo svi izišli na Terazije i viknuli glasno: „Dole vešala! Dole krvavi Hitler!”...</p> <p>– Ze... Zeko! ciktala je Margita, mašući rukama kao dirigent koji ljutito utišava previsok ton instrumenta u orkestru, ali čovek je vikao i dalje slabim, izbezumljenim glasom<></p> <p>– „...Napolje okupatori! Dole krvnici!” Tako bi vikali... tako, a ne...</p> <p>Žena je pobegla s prozora i za njom se čula lupa kuhinjskih vrata, a Zeko je začutao, jer mu se glas potpuno oduzeo. Savladalo ga je uzbuđenje i on je seo, naslonivši se kao bolesnik na strmen iza sebe. Sklopljenih očiju, teško je disao, drhteći celim telom.</p>

³² Зеко у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 557, 625.

Да би овај наративни сегмент припао јунаку, Андрић је морао да га постави на специфичну позицију (новооткривену терасу), да кроз његов лик буде описано вешање на Теразијама, и да његово унутрашње преживљавање буде тачка пуцања која бива изливена у једном тренутку – првим лицем кроз привидну дијалогску манифестацију. У наративној равни наведена секвенца почива на јунаку фокализатору чија се тачка гледишта сједињује са тачком гледишта свезнајућег приповедача. Ова, унутрашња фокализација, чини нам се занимљивом јер је променљива (тачке гледишта се смењују) и у појединим случајевима преклапа се са приповедном инстанцом у ширем смислу.

Приповетка „Зеко“ први пут се појавила као фрагмент у *Полицији* 1948. под насловом „Зекин дан“, а неколико месеци касније објављена је у збирци *Нове приповеке* први пут у целини. У осветљавању генезе приповетке интересантно је навести да се овај Андрићев јунак јавља у приповеци „Разарање“ која је објављена исте 1948. године у *Лейојису Мајици српске*, а која је, под називом „Разарања“, ушла у збирку приповедака *Лица* из 1960. године, у којој је јунак безимен. Да је у питању грађа која је потекла из рукописа приповетке „Зеко“, недвосмислено указују следеће чињенице: (1) првобитни наслов приповетке „Разарање“ наслов је седмог поглавља приповетке „Зеко“ који се јавља само у рукопису, док је у првој интегрално објављеној приповеци овај, као и остали наслови поглавља, одбачен; (2) главни јунак приповетке „Разарање“ носи име Зеко и недвосмислено упућује на јунака истоимене приповетке, Исидора Катанића; (3) фабула приповетке „Разарање“ везана је за бомбардовање Београда 1944. године, у којој је насловни јунак фокализатор; (4) индикативно је да је за фабулу приповетке „Разарање“ Андрић уместо VII поглавља приповетке „Зеко“ искористио IV поглавље које у рукопису носи назив „Рат“, а временски описује бомбардовање Београда 1941. године; (5) почетак приповетке „Разарање“ јесте реченица IV поглавља приповетке „Зеко“, док је део другог пасуса приповетке такође уметнут из IV поглавља.³³

Никако не треба пренебрегнути чињеницу да се у нешто измењеном облику, Андрић са овом приповетком и последњи пут појавио у јавности на матинеу у Народном позоришту у Београду, 13. 10. 1974. На одломку те приповетке је дуго радио ексцерпирајући грађу.³⁴ У том

³³ Више о овоме: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 1150–1153.

³⁴ Истраживањем пищевих личних примерака који се чувају у Спомен-музеју Иве Андрића закључили смо следеће: на примерку: Ivo Andrić, *Nemirna godina*, *Sabrana dela Ive Andrića*, knj. 5, priredili Muharem Pervić, Petar Džadžić, Mladost, Prosveta, Svjetlost, Državna založba Slovenije: Zagreb, Beograd, Sarajevo, Ljubljana, 1964. које се налази под сигнатуром I-162/5, на приповеци „Зеко“ исправке су унесене руком Вере Стојић и руком Иве Андрића. Када је у питању ексцерпирање грађе за одломак читан на матинеу, све маргиналије, изузев једне која је написана руком Вере Стојић, унесене су

смислу, занимљиво је само напоменути да је поред поменутих рукописа за стваралачки поступак важна и сва грађа која се нашла расута у бележницима, (овде наводимо само Андрићев ратни дневник и бележницу под насловом *Црна књија*³⁵) чија анализа је указала на поступке обликовања и преобликовања која се крећу од карактеризацијских до структурних.

Осветљавање стваралачког поступка Иве Андрића указује на то да је писац на својим приповеткама радио дуго, стилски их брусећи, али и трагајући за прецизношћу и јасношћу израза у коначном обликовању оног приповедног корпуса за који постоји сачувана рукописна грађа. Рукописи који су одређени као *варијанте* занимљиви су за праћење генезе приповедног текста до успостављања канонског облика. Пет наведених модела указују на пишчева двоумљења, при чему издвајамо: уведене/ преобликоване монолошке секвенце, структурно устројство текста, статус приповедача и јунака, однос међу јунацима, однос јунака према наративној целини, док се као доминантно питање наметнуло свакако питање фокализације.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

A. P. Abot, *Uvod u teoriju proze*, Beograd: Službeni glasnik, 2009.

Архив САНУ, Историјска збирка 14433.

Gerard Genette, *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost*, Republika, br. 9, god. XXXIX, 1983, str. 114–131.

Иво Андрић, „*Нове приповећке*“, *Култура, Београд, 1948*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књ. 4, приредила Марија Благојевић, Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017.

Mike Bal, *Naratologija*, Beograd: Narodna knjiga/ Alfa, 2000.

Roland Barthes, *Uvod u strukturalnu analizu pripovjednog teksta*, Republika, br. 7–8, god. 39, 1980, str. 102–130.

Seymour Chatman, *Karakter u pripovjednom tekstu*, Republika, br. 10, god. XXXIX, 1983, str. 113–134.

Franz Stanzel, *Pripovjedni tekst u prvom i pripovjedni tekst u trećem licu*, Republika, br. 4, god. XXXX, 1984. 120–139.

Džerald Prins, *Naratološki rečnik*, Beograd: Službeni glasnik, 2011.

пишчевом руком. Ових неколико маргиналија тичу се само одломка, а не и измена које су ушле у канонско издање приповетке. Више о овоме видети у: Иво Андрић, *нав. дело*, стр. 1206–1207.

³⁵ Обе бележнице чувају се у Архиву САНУ, Историјска збирка 14433/ИА 345, 403.

Marija Blagojević

MATERIALS OF IVO ANDRIĆ'S STORIES –
THE RECONSTRUCTION OF *NOVE PRIPOVETKE*

S u m m a r y

The reconstruction of manuscript materials for the collection of *New Tales (Нове приповећке)* is invaluable when it comes to illuminating the poetics of Ivo Andrić. The manuscript legacy makes up seven of twelve complete, and one non-complete manuscript, indicating that in his creative process Andrić did not have a certain manner of work. Therefore, the available material represents both a specific way of shaping space and heroes, and a distinctive compositional structure in relation to printed editions. This, in many ways, opens up a research in terms of narratological and structural analysis of the text.

